

islam sosyolojisi bibliyografik bir başlangıç

İhsan TOKER

Doç.Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam sosyolojisinin ne kadar belirsiz ve açık uçlu bir ifade olduğu, bu konuda düşünen ve araştırma yapanlar tarafından iyi bilinmek durumunda olan bir husustur. Bu genel başlık bir taraftan genel olarak din ve sosyoloji, diğer taraftan İslam ve sosyoloji, hatta sosyal bilimler alanını kapsayan vâsî bir alanı akla getirmektedir. Bununla birlikte konunun bu geniş sınırlar içerisinde bir takım alt bahislerini tespit etmek de mümkündür. EskiYeni'nin bu konuya ayrılmış sayısındaki şimdiye kadar yer alan yazı ve konuşmalarda, bu alandaki sorunların bir kısmına hitap edilmeye çalışılmıştır. Burada ise bu alandaki çeşitli boyutları elden geldiğince kapsayan bir literatür taramasına yönelik bir girişimde bulunulmaktadır.

Bu boyutların başlıcaları olarak şunlar sıralanabilir: İlk olarak bu konuda anlamlı bir başlangıç düşüncesini uyandıran İbn Haldun ve onun sosyal bilimlere katkılarını konu alan çalışmalar akla gelmektedir. Bu konu takdir edileceği üzere, zaten geniş bir yazın alanını ilgilendirmektedir. Burası bu alanın tümüyle yansıtılabileceği bir yere sahip bulunmamaktadır. Bunun yerine İbn Haldun'un kendi çalışması ve

onun çeşitli çevirileriyle, İbn Haldun'a ait kavramların, değerlendirmelerin ve katkıların kendisi ve bunların bugün ne anlam ifade ettikleri hususu ile ilgili örnek çalışmalarla sınırlı kalacaktır. Mukaddime ve çevirileri ile yerli ve yabancı araştırmacıların bu konudaki yayınları bunlara birer örnektir.

Bir başka grubu ise doğrudan İslam sosyolojisini işaret eden, bu alanda çeşitli değerlendirmelerde bulunan kişileri doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren kitap ve makaleler oluşturmaktadır. Dışarıdan Jacques Berque, Joseph Chelhod, yerlilerden İzzet Er, Kadir Canatan gibi isimlerin çalışmaları bu gruba girmektedir.

Kuşkusuz İslam sosyolojisi denilinde ilk olarak akla gelen çizgilerden biri, bu alanı çeşitli biçimlerde inşa etmekte adı geçenlerin ortaya koydukları değerlendirmelerdir. Örneğin İlyas Bâ-Yunus ve Ali Şeriatî'nin kendi çalışmaları ya da onlar üzerinde gerçekleştirilen araştırma ve değerlendirmeler bu gruba girmektedir. Doğrudan olmaktan ziyade dolaylı olarak katkılar bakımından *Bilginin İslamileştirilmesi* şeklinde ifade olunan akım çerçevesindeki katkılar da bu gruba eklenebilir. Farukî ve çevresine ait ürünler bunu örneklemektedir.

İslam sosyolojisi ile bir arada düşünülmesi gereken bir boyutu da, Osmanlı son dönemindeki İslam içtimaiyyâtı eksenli yazılar oluşturmaktadır. Burada bunlardan bir kısmına örnek olarak yer verilmiştir. Yine Cumhuriyet dönemindeki İslam, toplum ve kültür konularında yapılan çalışmalar (örneğin Ülgener, Mardin, Güngör vd.) ile Kur'an sosyolojisini ilgilendiren noktalarda bir takım örnekler (Bayyigit, Tekin, Çelik, Okumuş vb.) ayrıca aşağıdaki listede yer almaktadırlar.

Bu tür bir girişimin bir takım problemleri de beraberinde getireceği açıktır. Her şeyden önce hem yerli, hem de yabancı kaynakları kapsama almanın bu bakımdan bir takım zorluklarının bulunduğu aşağıdaki dökümden görülebilecektir. Türkçe konuşulan bir ortamdaki okuyucuya hitaben yapılan böyle bir çalışmada, doğal olarak Türkçe yayınları esas alan bir tercih makul görülebilir. Bununla birlikte bu konunun önemli bir ayağı da dışarıda yapılan çalışmalardır. Aşağıdaki künyeler bunlardan bir kısmını kapsamak durumundadır. Ancak bunun çok daha genişletilebileceği bilinmelidir.

M. ABAZA, *Debates on Islam and Knowledge in Malaysia and Egypt. Shifting Worlds*, London: Routledge - Curzon, 2002.

S. F. ALATAS, 'İbn Khaldun and Contemporary Sociology', *International Sociology*, 21:6 (November 2006), 782-795.

_____ 'İbn Haldûn ve İslâm Reformu: Bir Kavramsallaştırmaya Doğru', *İslam Araştırmaları Dergisi* 16 (2006), ss.123-136.

A.BAYAT, 'Shari'ati and Marx: A Critique of an "Islamic" Critique of Marxism', *Alif: Journal of Comparative Poetics*, 10 (1990), ss.19-41.

I. Ba-YUNUS, 'Ideological Dimensions of Islam. A Critical Paradigm', Hastings Donan, *Interpreting Islam*, Sage Pub. Ltd., 2002, pp.99-109.

_____ Niçin İslam Sosyolojisi, çev. İlm Günler, İstanbul: Akabe Yayınları, 1988.

I. Ba-YUNUS, F. AHMED, *Islamic Sociology. An Introduction*, Cambridge, MA: Hodder and Stoughton, 1985.

M. BAYYİĞİT, 'Sosyolojinin Din Serüveni ve İslam (Kur'an) Sosyolojisi', M. Bayyigit (ed.), *Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, Konya: Yediveren, 2003, ss.11-24.

V. BİLGİN, *İlâhiyat Araştırmaları ve Sosyal Bilimler, Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2005, cilt: III, sayı: 1, s. 129-140.

E. BURKE, 'France and the Classical Sociology of Islam, 1798-1962', *The Journal of North African Studies*, 12:4 (December 2007), ss.551-561.

K. CANATAN, *İslam Sosyolojisi*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2005.

_____ Mukaddime. *Klasik Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Rasyo Yayınları, 2009.

L. CEBECİ, 'Kur'an Sosyolojisi', *İslâmî Araştırmalar*, 3 (Ocak 1987), ss.5-38.

J.P. CHARNAY, *Islamic Culture and Socio-Economic Change*, Leiden: Brill, 1971.

_____ *Sociologie Religieuse de L'İslam*, Paris: Sindbad, 1977.

J. CHELHOD, 'Hicret Öncesi Mekke'de Kapitalizm', çev. İzzet Er, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fa-*

kültesi Dergisi, IV:4 (1992), Ss. 307-310

_____, Introduction a la Sociologie de l'İslam, Paris: Librairie G.- P. Maisonneuve, 1958.

_____, 'İslam Sosyolojisine Başlarken', çev. İzzet Er, İzzet Er, Din Sosyolojisi, 2. bs., Ankara: Akçağ, 2008, ss.151-162.

_____, 'İslam Sosyolojisi Üzerine', çev. Fazlı Arabacı, EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler, 1998, cilt: I, sayı: 2, s. 245-258

C. ÇELİK, 'Kur'an'da Toplumsal Değişme Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım', M. Bayyigit (ed.), Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler, Konya: Yediveren, 2003, ss.117-142.

H. DABASHI, Theology of Discontent: The Ideological Foundation of the Islamic Revolution in Iran, New Brunswick: Transaction Publishers, 2006.

M. DHAOUADI, 'The Concept of Change in the Thought of Ibn Haldun and Western Classical Sociologists', İslam Araştırmaları Dergisi 16 (2006), ss.43-87.

M. DOĞAN, 'Kur'an, Peygamber ve Toplum', M. Bayyigit (ed.), Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler, Konya: Yediveren, 2003, ss.25-75.

A. EFE, 'Salahaddin Asım'ın İslam Sosyolojisi İle İlgili Bir Yazısı Münasebetiyle', Tabula-Rasa, 8 (Mayıs-Ağustos 2003), s. 325-333.

İ. ER, 'Din Sosyolojisi', İzzet Er, Din Sosyolojisi, 2. bs., Ankara: Akçağ, 2008, ss.15-69.

_____, 'Genel Olarak Batıda İslam Sosyolojisi Çalışmaları ve Jean Paul Charnay', İzzet Er, Din Sosyolojisi, 2. bs., Ankara: Akçağ, 2008, ss.163-168.

I.R.FARUQI & A. O. NASSEEF (eds.), Social and Natural Sciences, The Islamic Perspectives, Jeddah: King Abdulaziz Universtiy Press, 1981.

Z. F. FINDIKOĞLU, "Biraz da İslam Sosyolojisi", Bilgi Dergisi, S.223-224 (Aralık 1965 – Ocak 1966)

H. A. R. GIBB, Islamic Society and the West, London: Oxford University Press, 1950.

_____, Modern Trends in Islam, Chicago: The University of Chicago Press, 1947.

Z. GÖKALP, "Fıkıh ve İctimâiyât", İslam Mecmuası, Yıl: 1, S. 2, 30 Rebiulevvel 1332/13 Şubat 1329/30

Ocak 1914, s. 8-12.

_____, "İctimâi Usûl-i Fıkıh", İslam Mecmuası, Yıl: 1, S. 3, 14 Rebiulâhir 1332/27 Şubat 1329/10 Şubat 1914, s. 20-23.

Ü. GÜNAY, 'Din Sosyolojisinin Din ve Toplum Bilimleri Arasındaki Yeri ve Önemi', M. Cağatay Özdemir (ed.), Sorgulanan Sosyoloji, Ankara: Eylül Yayınları, ss.163-184.

_____, Din Sosyolojisi, İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.

E. GÜNGÖR, İslam'ın Bugünkü Meseleleri, İstanbul: Ötüken, 2005.

_____, İslam Tasavvufunun Meseleleri, İstanbul: Ötüken, 2004.

İbn HALDUN, Mukaddime, 1-3, çev. Z. K. Ugan, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.

_____, Mukaddime, 1-2, Haz. S. Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 2005.

_____, Mukaddime, 1-2, çev. T. Dursun, Ankara: Onur Yayınları, 1977.

_____, The Mugaddimah, transl. F. Rosenthal, London: Routledge & Kegan Paul, 1958.

C. HAMES, 'Islam et Sociologie. Une Recontre qui n'a pas eu Lieu?', L. Voyer & J. Billiet (eds.), Sociology and Religions. An Ambiguous Relationship, Leuven: Leuven University Press, 1999.

S. el-HAŞŞAB, İlmü'l-İctimâi'l-İslami, Mısır: Daru'l-Mearif, 1981.

S. A. HUSAIN, 'Max Weber's Sociology of Islam: A Critique', Bangladesh e-Journal of Sociology, 1:1 (January 2004), ss.48-51.

KURTKAN, Sosyolojik Açından Tasavvuf ve Laiklik, İstanbul: Kutsun Yayınevi, 1977.

R. LEVY, The Social Structure of Islam, Cambridge: Cambridge Universtiy Press, 1957.

Ş. MARDİN, Din ve İdeoloji, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

G. MESCHING, 'İslam'ın Sosyolojisi', çev. Ahmet Çekin, İslami Araştırmalar, 19:4 (2006), ss.559-574.

V. MONTEIL, Introduction à la Sociologie Religieuse d'Ibn Khaldûn (1332-1406), Social Compass 25 (3-4): 343-358.

- Abdüllatif Nevzâd, *İslâm İctimâiyyâtı: İslâm ve Cemiyet, İslâm Mecmûası*, Yıl: 2, S. 36, 14 Zilkade 1333 Sah/10 Eylül 1331/23 Eylül 1915, s. 777-780.
- E. OKUMUŞ, 'Kur'an'da Toplumsal Çöküş', M. Bayyigit (ed.), *Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, Konya: Yediveren, 2003, ss.143-200.
- See Hoon PEOW, "Islamization of Knowledge: Islamic Sociology and Anthropology in Theory and Practice", *Al-Shajarah*, 15:1 (2010), pp. 83-110.
- A. RAHNEMA, *An Islamic Utopian. A Political Biography of Ali Shari'ati*, London, N. York: I. B. Tauris Publishers, 1998.
- _____ Müslüman Ütopycacı, çev. İhsan Toker, Ankara: Hece Y., 2005.
- A. Y. SARIBAY, 'İslami Sosyoloji. Postmodern Bir Sosyoloji mi?', A. Y. Saribay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, 2.bs., İstanbul: İletişim Y., 1995, ss.25-42.
- Y. SEZEN, "Genel Din Sosyolojisinden İslam Sosyolojisine", *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üni. İlahiyat Fak. Yay., 1989, ss.
- _____ İslam'ın Sosyolojik Yorumu. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- J. V. SPİCKARD, 'Tribes and Cities: Towards an Islamic Sociology of Religion', *Social Compass*, 48:1 (2001), ss.103-116.
- P. W. SUTTON & S. VERTIGANS, *Resurgent Islam. A Sociological Approach*, Cambridge, Madlen: Polity, 2005.
- R. ŞENTÜRK (ed.), *İbn Haldun: Güncel Okumalar* İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- _____ İslâm Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim, İstanbul: İz Y., 1996.
- _____ 'Medeniyetler Sosyolojisi: Neden Çok Medeniyetli Bir Dünya Düzeni İçin Yeniden İbn Haldûn?', *İslam Araştırmaları Dergisi* 16 (2006), ss.89-121.
- A. ŞAHİN, *İslam ve Sosyoloji Açısından İlim ve Din Bütünlüğü*, İstanbul: Bilge Y., 2001
- A. ŞERİATİ, *İslambilim*, 1-3, çev. Hicabi Kırlangıç, Ankara: Fecr Yayınları, 2011.
- A. ŞERİATİ, *İslam Sosyolojisi Üzerine*, 2.bs., çev. Kamil Can, İstanbul: Duşunce Yayınları, 1980.
- H. S. ŞİBAY, "İctimâî Usûl-i Fıkıh-Gökâlp Bey'in Bu Unvan İle Yazdığı Makale Münâsebetiyle", *İslam Mecmuası*, Yıl: 1, S. 5, 13 Cemâziyelevvel 1332/27 Mart 1330/9 Nisan 1914, ss. 17-22.
- M. TEKİN, 'Kur'an-ı Kerim'de Bedevilik-Dini Sosyolojik Yaklaşım', *İslam Araştırmaları*, 2009, II:3, ss. 102-114.
- _____ 'Kur'an-ı Kerim'deki Aşiret, Kabile ve Kureyş Kavramlarının Din Sosyolojisi Açısından Tahlili', *İslâmî Araştırmalar*, XIV: 3-4 (2001), ss.450-454
- _____ 'Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Gruplara Giriş', M. Bayyigit (ed.), *Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, Konya: Yediveren, 2003, ss.75-116.
- İ. TOKER, 'İslam Sosyolojisi Kavramı ve Ali Şeriatî Üzerine Kritik Bir Yaklaşım', *Bilimname: Düşünce Platformu*, VII:16 (2009/1), ss. 91-105.
- N. TOKU, *İlm-i Umran : İbn-i Haldun'da Toplum Bilimsel Düşünce*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1999.
- B. S. TURNER, *Weber and Islam. A Critical Study*, London, Routledge & Kegan Paul, 1974.
- S. ÜLGENER, *Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din. İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, İstanbul: DER Yayınları, 1981.
- _____ *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler. Denemeler ve Araştırmalar*, İstanbul: Derin Yayınları, 2006.
- M. WATT, *Islam and the Integration of Society*, London: Routledge Kegan Paul, 1961.
- F. YASLIÇİMEN, L. SUNAR, 'Sosyal Bilimlerde Bir Yenilenme İmkânı Olarak İbn Haldûn', *İslam Araştırmaları Dergisi* 16 (2006), ss.137-167.
- D. ZEIDAN, 'Ali Shari'ati: Islamic Fundamentalist, Marxist Ideologist and Sufi Mystic', <http://www.angelfire.com/az/rescon/ALSHAR.html>
- A. H. ZIADI, 'Muslim Reconstructions of Knowledge and the Re-Enchantment of Modernity', *Theory, Culture and Society*, 23:5, pp. 69-91. ■